

(Normal)

Amir, M., & Kotef, H. (2015). (Normal). *Mafte'ach*, 9, 111-131.

Published in:
Mafte'ach

Document Version:
Publisher's PDF, also known as Version of record

Queen's University Belfast - Research Portal:
[Link to publication record in Queen's University Belfast Research Portal](#)

Publisher rights
Copyright 2016 The Authors

General rights
Copyright for the publications made accessible via the Queen's University Belfast Research Portal is retained by the author(s) and / or other copyright owners and it is a condition of accessing these publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy
The Research Portal is Queen's institutional repository that provides access to Queen's research output. Every effort has been made to ensure that content in the Research Portal does not infringe any person's rights, or applicable UK laws. If you discover content in the Research Portal that you believe breaches copyright or violates any law, please contact openaccess@qub.ac.uk.

נורמלי

מירב אמיר והגר קוטף

לפעמים, כשצריך לומר במילה אחת את מה שהיינו רוצים שיהיה כאן אנחנו פשוט אומרים: שיהיה "נורמלי". כש"נורמלי" מתייחס לקיום הפוליטי עצמו (לקיום של הקולקטיב כקולקטיב), הוא מופיע כאוטופיה של המקום שתופס את עצמו בעת ובעונה אחת כפרובינציאלי (ולכן רוצה להיות כמו...), כמקום טרוד, מסוכסך וקרוע (ולכן רוצה להיות פשוט שלי), וכמקום הנמצא במצב חירום תמידי (בין אם מהסתכלות ביקורתית ובין אם לאו). לכן, אם הגיליון הזה, כגיליון אוטופי, מבקש לשאול מה x יכול להיות, כקריאה לניסוח אוטופיה של x , לפחות על פניו המושג שלנו פה אינו בא במקום ה- x , אלא במקום של ה"יכול להיות". כלומר: x (נניח: "המרחב הפוליטי כאן ועכשיו", או "החברה במקומותינו") יכול להיות נורמלי, כאשר "נורמלי" כאן מסמן את סוג האוטופיה ולא את הדבר שעליו אנחנו רוצות לחשוב באופן אוטופי.

אבל איזו מין אוטופיה היא המוצבת על ידי הדיבור על נורמליות? זו אוטופיה שהיא בעת ובעונה אחת צנועה, וכזו אולי גם זמינה ואפילו כמעט נוכחת, אך בה בעת היא גם שום-מקום שלעולם אינו אפשרי, ומכאן, "אוטופית" במובן הנאמן ביותר לאטימולוגיה של המונח. כך, להיות נורמלי זה מצד אחד בסך הכול להיות רגיל, כמו כל מקום אחר, ומצד שני להיות כמו מקום שלא קיים. אם נפרוט לגורמים את השימושים השונים בכמיהה להיות "מדינה נורמלית", לדוגמה, נגלה מנעד רחב, אולי אינסופי, של תכנים: במדינה נורמלית הרמזורים עובדים כמו שצריך, הכבישים סלולים היטב, אנשים נחמדים זה לזה, או לפחות מתנהגים האחד לשני בנימוס ו/או לא נדחפים בתור, הממשלה מתפקדת, אין שחיתות שלטונית, הבירוקרטיה מאירת פנים ומשרתת את האזרחים. מדינה נורמלית היא כמו שבדיה, קנדה או שווייץ – והרשימה החלקית הזאת כבר מגלה שהנורמלי שלנו שוכן במערב (ובעצם מאוד יוצא דופן בעצמו, אם מסתכלים על הגלובוס כולו), ומבחינה זו ישראל ניצבת בה מראש כאנומליה, כמדינה שאינה שייכת למרחב הגיאוגרפי שלה. חשוב לציין כאן שהכמיהה הזאת לנורמליות אינה מנת חלקן של כל הקבוצות וההזדהויות הפוליטיות בארץ: לא מעט רואים בחריגות הישראלית שאיפה בפני עצמה וחוגגים את האקספציונליות של העם היהודי היושב כאן כעם נבחר. לפיכך גם אותו "שלנו" במונח "הנורמלי שלנו" צריך להיות מוצב בסימן שאלה ומפורק: זה ה"שלנו" של בתי הקפה של תל אביב ושוכניהם, של עיתון "הארץ", של הנשמעים לערכיה של אליטה ותיקה. במובן זה, ייתכן שכל מה שהרשימה הזאת חושפת הוא המילייה הסוציו-אתנוגרפי שהמחקר הזה מתייחס אליו, אבל זהו מילייה שאינו מקרי. מאז הקמתה ב-1948, ה"נורמליזציה" של מדינת ישראל זוהתה עם החילון שלה ועם ההתנגדות להיות חלק מן המרחב המזרח-תיכוני שלה.² כפי שנטען בהמשך, יש כאן יותר מדימוי עצמי מפוצל של מדינה מזרח-תיכונית המדמינת את עצמה באירופה: הנורמליזציה של שטח מסוכסך (ללא ספק מצבה של ישראל מרגע כינונה) כוללת הזחה והרחקה שלו מהמרחב הממשי למרחב אחר, שהוא בסופו של דבר מרחב מדומיין. הצורך לחיות במרחב אחר היה כה חזק לפרקים, עד שארנסט סימון טען ב-1949 שהבחירה בפלשתינה על פני

אוגנדה שמטה את הקרקע מתחת לאפשרות של קיום נורמלי במדינת היהודים, לא רק כיוון שזו תצטרך להתעמת עם המרחב הערבי, אלא גם כיוון שהמשקל של הנופים היהודיים והמסורת המקושרת אליהם מהווים נטל על המדינה.³ בהקשר זה, הנורמלי חייב להיות מנותק ממקום ומזמן קונקרטיים (כעבר, כמסורת), וככזה הוא אוטופיה קלאסית: מקום אחר שתמיד נמצא רק בעתיד לא ספציפי. אכן, בתוך המתח בין שום-מקום לכל-מקום-אחר, אפשר לראות שבסופו של דבר, בחינה מקרוב של כל אותם המקומות הקונקרטיים שמסמנים קיום נורמלי בדמיון לעיל – שבדיה, או קנדה, או שוויץ – תחשוף לא רק את הליקויים של כל אחד מהמקומות הללו, אלא גם את חוסר ההתאמה שלהם לכינוי "נורמלי"; כל אחד מהם הוא אנומליה בפני עצמו. כפי שטען מייקל וורנר, עצם ההתאמה למודל הנורמלי בכל פרמטר הוא כשלעצמו אנומלי.⁴ לכן להגיד שאנחנו רוצים שיהיה פה "נורמלי" זה לעשות טריוויאליזציה של האוטופיה, זה לדמיון שהמקום האידיאלי, המקום שאיננו קיים, הוא בסך הכול כמו כל מקום אחר שנמצא במרחק כמה שעות טיסה ואולי גם ויזה בת-השגה. בישראל, "מדינה נורמלית" מסמלת את האפשרות להשהות את החיים באתנוקרטיה גזענית רבת רבדים שנעשית פאשיסטית יותר ויותר או להתעלם מהם, ואולי מעל הכול היא מסמלת את האפשרות להשהות את הכיבוש או להתעלם ממנו.⁵

תמונה 1: קצרין. מתוך עודד בלילטי, "תרבות הפנאי בצל המלחמות", אסושייטד פרס / עודד בלילטי.

המאמר הנוכחי יורכב משלושה פרקים. ראשית, אנו רוצות לחקור את מהותו ומשמעותו של המושג "נורמלי" בכלל, כפי שהוא מתפקד בשדות שונים, כחלק מפעולה לקסיקלית שמבקשת לשוט בין משמעויות, למשוך אותן, לנקז אותן, לזקק אותן, ולאגד אותן תחת מסמן אחד, לפני

שהיא מתחילה לפרק אותן ולחצוץ ביניהן שוב. אחד האתגרים שניסיון ההגדרה מציב במקרה הנוכחי (ואולי בכלל) הוא להראות ש"נורמלי" מתפקד באופן דומה בשדות שונים, גם אם במבט ראשון נדמה שלפנינו שימושים שונים לגמרי במושג, אם לא מושגים שונים המאוגדים באופן שרירותי תחת אותה מילה. במסגרת הנוכחית נבחן שלושה שדות מרכזיים למחשבה הפוליטית על הנורמלי, שמקבילים לשלוש תצורות הכוח שפוקו מונה בצורה המפורשת ביותר בהרצאותיו בקולו' דה פראנס בשנים 1977–1978: 1. המערך הדיסציפלינרי של נורמליזציה, כלומר כינון הנורמטיביות. 2. המערך הביו-פוליטי של נורמות סטטיסטיות, ו-3. מה שאפשר לקרוא לו נורמליזציה מדינית, ריבונית – מערך יחסי הכוח הפוליטיים, של יחסי אומות, עמים, לאומים או ישויות פוליטיות בכלל, ובפרט, בהקשר המקומי, של היחסים בין ישראל לפלסטין ובין ישראלים לפלסטינים. בעוד ששלושת המובנים הללו מתקיימים בשפה ומתניידים בה באופן נבדל, נבקש להראות כיצד המובנים הללו מתקפלים זה לתוך זה ומתפקדים ביחד – איך "נורמלי" של שדה אחד גולש והופך לציר שסביבו נורמלי אחר מתארגן. למרות המשמעויות השונות, בחינה של המושג תראה כי בשלושת השדות הללו "נורמלי" הוא הטבעון (נטורליזציה) של יחסי כוח קיימים. במילים אחרות, הסימון של דבר-מה כנורמלי הוא הניסיון להפוך את מערך יחסי הכוח ואת האלימות שמאפשרת אותם לטבעי, ובכך לעשות להם דה-פוליטיזציה ולהוציא את הערעור על אותם יחסי הכוח, או אפילו את עצם ההצבעה עליהם, אל מחוץ לתחום הדיון. לפיכך, לעסוק ב"נורמלי" פירושו לבחון את מה שאפשר לדבר עליו ואת מה שהדיבור עליו מתייטר, לכאורה.

החלק השני יתמקד בהקשר הפוליטי של השימושים במושג, ואיתו נבחן את האפשרות להפוך את ההגדרה על פיה ולהצביע על האופנים שבהם המושג הוא פעולה פוליטית, שאפשר לתאר אותה כפעולת דיבור (speech act) אוטופיסטית במהותה. היפוכים אלה יאפשרו לנו לחשוב על נורמלי גם באופן אוטופי. שהרי אם ההגדרה של "נורמלי" שְׁעוּנָה על אותו טבעון של כוח, אותה הסתרה של פוליטיות, כי אז היא איננה יכולה באמת לספק אוטופיה, או לפחות לא חזון אוטופי שעליו אנחנו יכולות לחתום. שהרי החזון הפוליטי שמושג זה של "נורמלי" מצביע עליו הוא שימור המצב הקיים, רק בשקט. כך, אם השאיפה של הגיליון הנוכחי היא לנסח את הניסוח X יכול להיות Y, כנוסחה אוטופית, ואם ה-Y שלנו הוא "נורמלי" במובנו זה, כי אז חלקו המרכזי של המאמר אינו מבקש להציג כאן קריאה התומכת בקביעה כי "X ראוי להיות Y", אלא ביקורת על סוג מסוים של אוטופיה המגולמת במושג נורמלי. אולם אותן משמעויות אחרות של "נורמלי" יאפשרו לנו גם לפרוץ מעבר לאותו חזון אוטופי פסימי-משהו שאנחנו מבקשות לבקר, ולהראות, בחלקו השני של המאמר, כיצד הנורמלי יכול להיות אינטגרלי לחזון של סדר פוליטי אלטרנטיבי.

א. שלוש הגדרות

נורמלי א.1:

מערכי מובן ערכיים המארגנים תהליכי סובייקטיזציה באמצעות פעולה על הגוף, המבקשת להתאים את זהות הפרט והתנהגותו למודל נתון מראש

או

קטגוריית משטור שעושה דה-פוליטיזציה של ההסדרה הכפויה של שונות חברתית
וקטגוריות זהות

על השדה הראשון של הנורמלי לא נרחיב כמעט, כיוון שהוא מוכר יחסית, לפחות לכל תלמידיו של פוקו. זהו השדה הדיסציפלינרי שבו "נורמה" מתנסחת כמודל שאליו יש להתאים את היחידים, באמצעות תהליך כפול של קביעת סטנדרט והוצאה של שורת חריגים אל מחוץ לגבולותיו של אותו סטנדרט. "נורמה" פועלת כאן דרך הקטגוריה של ביצוע וזהות ובאמצעות עבודה על הגוף האינדיבידואלי, והיא נתונה בתוך סדר יצרני (קפיטליסטי ומיני, הכרוכים זה בזה). "נורמלי" מסוג זה עובד דרך הצבה של מודל אופטימלי, שמהווה כעין מרשם, אם לא מסד או סד, שאליו צריך להתאים יחידים, תנועות, מחשבות ופעולות. האדם הנורמלי הוא זה שיכול להתאים את עצמו לנורמה, וליתר דיוק, לשורה מסוימת של נורמות – שורה דיפרנציאלית יש לומר – היות שיש נורמות מרכזיות ונורמות פריפריאליות. לבסוף, "נורמליזציה" בהקשר זה היא תהליך ההתאמה שבאמצעותו יחידים נבנים ומעוצבים בהתאם למערך הנורמות ומתוכו.⁷

פוקו סלל לנו את הדרך לבחינה ביקורתית של נורמלי מסוג זה, והמשיג למעננו את האפשרות לראות את האלימות החבויה בתהליך זה של נורמליזציה. אסכולות שלמות של מחשבה, כמו התיאוריה הקווירית למשל, התארגנו בעקבות פוקו וסביב הארטיקולציה של ביקורת זו, עד כי נדמה שהדיון הביקורתי בהיבט זה של "נורמלי" מוצה.⁸ ובכל זאת, נדמה כי משהו קרה לאחרונה לנורמלי במובנו הדיסציפלינרי. נדמה כי אתרי הנורמליזציה, שדות השיח המנרמלים באופן המובהק ביותר, מתנערים בעצמם מתפיסה זו של נורמליות כעיקרון מארגן. הפסיכיאטריה, לדוגמה, נטשה זה מכבר את העיסוק בהתנהגות או במבנה אישיות נורמלי, לטובת מודלים אחרים של זיהוי פתולוגיות שאינם פונים – לפחות לא באופן ישיר כבעבר – לקטגוריה (האב) נורמליות. באופן המובהק ביותר, המדריך לאבחון פסיכיאטרי, ה-DSM, מתמקד בסממנים המעוררים מצוקה אצל החולה או בסביבתו כאמצעי הדיאגנוסטי המרכזי, וכבר אין בו כל רפרור להתנהגות או מבנה אישיות נורמליים. בדומה לכך, המודלים הפדגוגיים העדכניים מודים כי לילדים שונים יש דרכים שונות ללמוד ולהתפתח, וכי אין לכפות תבנית אחידה לכול. לפיכך, הם כבר אינם מנסים לקבוע תבניות אפריוריות להתנהגויות אופטימליות ולזהויות המהוות מודל חיובי שיש להתאים אליו, אלא מתבססים על תפיסות של "שונות", ולפחות כלפי חוץ הם חוגגים את הגיוון. אפילו המדיקליזציה ההולכת וגוברת בשדה זה מתבססת פחות ופחות על שיח של "התאמה", המציב מודל ערכי להתנהגות, ומדגישה יעילות – הן של המרחב הכיתתי והן של היחיד. גם הרפואה הולכת בעקבות שינויים אלה ומציבה מודלים של רפואה מותאמת אינדיבידואלית, לפי המבנה הגנטי הייחודי של החולה. הדוגמה הברורה ביותר היא אולי מתחום הסקסולוגיה והפסיכולוגיה של המיניות, שעברו מהפכים מרחיקי לכת ברבע האחרון של המאה העשרים. לא רק שמודלים של זהויות מיניות נורמליות ננטשו וכעת הם נתפסים כמי שמסגירים את העבר המביש של הדיסציפלינה, אלא שכיום מיניות בריאה נתפסת דווקא כמיניות

המתאפיינת בגמישות ובפתיחות לשינויים, וככזו חורגת מהלוגיקה של הנורמלי ואינה נשענת על מודלים מקובעים. מעבר לכל זה, אולי אפשר גם להניח, בעקבות דלו, כי אם אכן איננו חיים עוד בחברה שבה דיסציפלינריות היא העיקרון המארגן, והמובלעות, המוסדות והשיחים הדיסציפלינריים הולכים ומאבדים את תפקידם המכונן, אזי גם "נורמלי" מסוג זה איבד את בית הייצור שלו ולפיכך את מרכזיותו. דלו, כמוכן, מקשר את המגמה הזאת להתפרקות מושג האינדיבידואל שנמצא בלב האפרטוסים המנרמלים, לשברירי "יחידות".⁹

אבל אולי קביעה כזאת תהיה אופטימית מדי. נראה כי מדויק יותר יהיה לקבוע כי ה"נורמלי" הדיסציפלינרי אינו זקוק עוד למסגרות של חברת המשמעת ולשיחים הדיסציפלינריים כדי לשמר את תפקידו הפוליטי. אולי השחיקה שדלו מזהה במוסדות הדיסציפלינריים נובעת דווקא מהתייתרותם כאתרים הממשעים הפריבילגיים בחברה שבה המשמעת וההסדרה כבר מתארגנת דרך גופו של הפרט. בשם הריבוי האינסופי, בשם הגיוון וחופש הבחירה לכאורה לעצב את זהותנו כרצוננו, נדמה כי מודלים של דימויי גוף, מסלולי חיים וצורות התנהגות מצטמצמים ונעשים נוקשים יותר ויותר. כך למשל, מחקרים מראים שמודלים של גוף יפה הולכים ונהפכים לבלתי מושגים,¹⁰ ובעקבותיהם הפרעות אכילה הופכות לשכיחות יותר, מופיעות בגילים צעירים הרבה יותר, וכבר אינן מוגבלות רק לנשים ונערות.¹¹ בה בעת, שליטת המותגים, על דימויי העצמי שהם מבקשים להתוות, מהדקת את אחיזתה בשכבות גיל ובפלאחי אוכלוסיות שהיו עד לא מזמן חסינים מפניה. באופן דומה, ככל שקונפיגורציות המבנה המשפחתי שבתוכן אנשים חיים מתרחקות מהמודל המשפחתי הקלאסי והופכות מגוונות יותר, כך גובר תפקידו של אותו מודל בפוליטיקה של המשפחיות ומתחזקת אחיזתו בדמיון המשפחתי.¹² כפי שפוקו עצמו כבר זיהה, נורמלי זה אינו עוד תוצר של מנגנוני שליטה נוקשים חיצוניים, שכן הניטור התמידי כבר אינו זקוק למבנה הפנאופטי ולמבט הממשע ההיררכי: הוא מתחזק על ידי הסובייקט עצמו באמצעות מנגנונים וטכנולוגיות המבוססים על ניטור על ידי חברת השווים, דרך רשתות חברתיות המייצרות חשיפה תמידית לביקורת.¹³ מתוך כך, הוא מופיע כביטוי אותנטי של הזהות הפנימית, טבוע בגוף ממש, מתהווה עוד בילדות, ומקבל ביטוי דרך מושגים כמו "חופש בחירה" ו"גיוון" כפי שאלה נקבעים על-ידי ההיגיון שמשרת את חברת הצריכה.

נורמלי א.2:

מדידת השכיחות של תופעה וחישוב סטטיסטי של פיזור מופיעה על פני עקומת גאוס

או

הבלעה ומחיקה של יחסי כוח דרך המתודה המדעית (התיימרות לאובייקטיביות שמסתירה את נקודת המבט של המתבונן, את תחמתו של האובייקט/סובייקט/השדה שעליו מסתכלים, את ההטיות שכלי המחקר מייצרים ואת חלוקת המשאבים/הכלים שמתנה את ההסתכלות)

בהרצאות בקולוז' דה פראנס בשנים 1977–1978 ביקש פוקו לחדד את ההבחנות בין הכוח הביו-פוליטי והכוח הדיסציפלינרי (הבחנות שהן במידה רבה הבחנות אנליטיות בלבד, כיוון שעל פי רוב פעולת הכוח כוללת שילוב בין תצורות הכוח השונות, ומבחינה פרקטית הן שזורות זו בזו באופן שמסבך את ההבחנה, ומכאן גם את שתי ההגדרות של "נורמלי" לעיל). במסגרת זו הוא מנגיד את המובן של "נורמלי", שאת קווי המתאר שלו הצגנו בסעיף 1, למובן אחר. אם במובנו הקודם "נורמלי" היה חלק מהמערכת הדיסציפלינרית, המובן הנוכחי הוא חלק מהמערכת הביו-פוליטית. נורמלי במובנו זה אינו אלא נגזרת של חישוב סטטיסטי (להבדיל ממודל נתון מראש של התנהגות או זהות חברתית שהיחיד צריך להתאים אליו). במובנו זה, הנורמלי אינו נתון בתוך חלוקה דיכוטומית של נורמלי/אבנורמלי, אלא פרוש על פני עקומות המתארות את השכיחות של תופעות על סקאלה הסתברותית. נורמלי מסוג זה הוא נגזרת המחושבת מהתנהגותם של הדברים עצמם, ואינו מבוסס על מודל אפריורי שהדברים צריכים להתאים אליו. נורמליזציה בהקשר הזה היא הניסיון לתאר את המופעים של מאפיין כלשהו כמתפזרים על פני עקומת גאוס של שכיחות (ניסיון הדורש לא אחת מניפולציה סטטיסטית). לפיכך, נדמה כי למובן הזה של נורמלי לא מתלווה שיפוט ערכי: "נורמלי" כאן אינו טוב או רע, ראוי או לא ראוי, אלא עצם השכיחות של התופעות – התנועה, החלוקה והפעולה של אנשים ודברים.

גם לגבי הגדרה זו, מבט ביקורתי חושף את עקבותיה של פעולת הכוח ש"נורמלי" מבקש למחוק, וגם לגביה המבט הביקורתי לא תמיד חיצוני להיגיון הפנימי של הפעולה הסטטיסטית. הרעיון של מדידה אובייקטיבית של שכיחות מהותי לשיוך הסטטיסטיקה לתחום המדעי, אך תוצאת המדידה הסטטיסטית היא נגזרת של האופנים השונים של עריכת הסטטיסטיקה (בחירת הדברים או האנשים הנדגמים, קביעת הקטגוריות הנדגמות, תיחום השדה הנמדד, שכל מה שמחוצה לו נותר שקוף, הסתרת תנאי האפשרות לפעולת המדידה והכימות, אופן הצגת הנתונים וחיתוך המרחב הרציף לקבוצות וכו'). המבט הסטטיסטי, אם כן, חייב לעשות דבר והיפוכו: להציג את עצמו כניטרלי, ואף יותר מכך, להתכוון לניטרליות (שכן אין מדובר במסכה ריקה גרידא), ובה בעת לנוע כל הזמן בין בחירות שחלקן אתיות ופוליטיות, וחלקן קשורות לשאלה (שלעיתים קרובות היא פוליטית בעצמה) מהי טענה "מדעית" ומהו אובייקט לגיטימי למחקר ומדידה. ההיבט הראשון – השאיפה לניטרליות – הוא זה שמארגן את המתודה של הדגימה והניתוח הסטטיסטיים. היות שסטטיסטיקה היא לעולם קירוב מתוקף הגדרתה, ולכן היא חשופה בהכרח להטיות מסוגים שונים ולעולם לא תוכל להיות אובייקטיבית במלוא מובן המילה, עקרון הפעולה האינהרנטי שלה, המכיר במגבלה זו, הוא שאיפה מתמדת לנטרול ההיבטים שנידונו להטות באופן מכריע את התוצאה. אולם מעבר לביקורת פנימית זו, הנורמליזציה הסטטיסטית, מעצם ההיגיון הפנימי שלה, אינה יכולה אלא להסתיר את יחסי הכוח והפריבילגיות שכרוכות בייצור הידע. יחסי כוח אלה לא רק קובעים מה חשוף למבט החוקר ומה נסתר ממנו, אלא גם את תנאי האפשרות של ייצור הידע.¹⁴ בכך הסטטיסטיקה מייצרת אפקט מטבען של ייצוג התופעה הנחקרת. יתר על כן, לתוך החישוב הסטטיסטי מובנית, תמיד-כבר, דה-פוליטיזציה של מושאי

המחקר, כיוון שסטטיסטיקה במהותה מראה קישור קורלטיבי בין תופעות, אבל לעולם אינה יכולה להראות סיבתיות, כלומר לחשוף מבני עומק חברתיים או את יחסי הכוח המייצרים את הקורלציה. כך לדוגמה, מדידה סטטיסטית של היחס בין מוצא ומעמד כלכלי יכולה לחשוף את הפיזור הבלתי שוויוני של ההון בחברה, אבל אינה אומרת לנו דבר על הגורמים המייצרים את חוסר השוויון הזה או מנציחים אותו.

נורמלי: מקרה בוחן של משמעות היברידית (א.א+1.2)

כדי לעמוד על האופן שבו שתי המשמעויות לעיל של "נורמלי" אינן משמרות את הנבדלות ביניהן, זולגות אחת אל השנייה, ואולי אף מייצרות משמעות חדשה, היברידית, של נורמלי, אנחנו מציעות להתבונן לרגע בשדה של הטכנולוגיות הביטחוניות. לכאורה, טכנולוגיות הביטחון הן דוגמה מובהקת למערכות הפועלות באופן מזוקק על פי המובן השני של "נורמלי" (קרי, המובן הסטטיסטי). אפשר לראות זאת בבירור מבחינה של אופני ניתוח האינפורמציה הנאספת על ידי מצלמות אבטחה המרשתות כיום עוד ועוד מרחבים ציבוריים. בניגוד למה שנהוג להראות בסרטים, חלק הארי של המידע הזה אינו מוזן לחדרים אפוליים שבהם יושבים אנשי אבטחה מול מסכים מפוצלים. את הכמויות הגדולות והולכות של מידע על המרחב המנוטר מעבדים כיום אלגוריתמים שאמורים לעשות את הניתוח הוויזואלי באופן אוטומטי. עקרון הפעולה של מערכות אלה מבוסס על ההנחה כי האלגוריתמים לניתוח המידע מהחיישנים (בעיקר מצלמות ומיקרופונים) לומדים את ההתנהגויות האופייניות – קרי, "הנורמליות" – במרחב הנצפה, ומתריעים כשהם מזהים חריגה ממנה. היות שהמערכות הללו מסוגלות להבחין רק בשינוי, הן מסתמכות על למידה של רצף של שינויים, היינו של תבניות של תנועות שונות במרחב, וזיהוי של מובהקות סטטיסטית של קורלציה בין אירועים. על בסיס זיהוי זה נקבעות סדרות של טווחים, ואלו מסנתזות תבניות של התנהגויות נורמליות שניתן לצפות אותן. מכיוון שהמערכות האלה בנויות כדי להתריע אוטומטית כשהן מזהות חריגות מן הטווח שנקבע כנורמה, או הופעה בלתי צפויה של רצפים בין אירועים, אופן פעולה זה מתבסס על מושג ברור מאוד של נורמלי סטטיסטי: נדמה כי הרכיב האתי מנוטרל לחלוטין ומושג ה"נורמלי" מתבסס על ניתוח הסתברותי בלבד. בשל מגבלות טכנולוגיות ועקרוניות, מערכת האבטחה אינה יכולה לכלול הגדרה אפריורית של מה שמוגדר כמסוכן או בלתי רצוי. אלגוריתמאי ומנכ"ל חברת הייטק שעוסקת בתחום ניסח זאת היטב: מסוכן זה דבר סובייקטיבי, הוא אמר, "מה שמסוכן לאחד (נגיד התפוצצותה של פצצה) הוא דווקא טוב לאחר. מערכת האבטחה, לכן, לא יכולה להתייחס לקטגוריה של סכנה – היא לא מחפשת סכנה, היא מתריעה על מה שמעניין". פיצוץ, הוא סיכס, "זה מעניין".¹⁵ מה שהופך את הפיצוץ למעניין, להבדיל ממסוכן או בלתי רצוי, היא בדיוק החריגות הסטטיסטיות שלו.

אם כן, במערכות מסוג זה אנחנו יכולות לראות כביכול גילום מובהק של הנורמה הביו-פוליטית, שאפיינה רבות מהמערכות הביו-פוליטיות מן המאה ה-18 אם לא קודם לכן: ניהול רישום המתים או החולים, מדדים כלכליים ושיעורי ילודה ונישואים.¹⁶ אבל ההצצה למערכת הטכנולוגית הזאת

מאפשרת לא רק להצביע על מקרה מבחן המייצג את המובן הסטטיסטי של נורמלי באופן מזווקק, אלא גם על כך שברגע הזה של הזיקוק משהו משתבש – ועם השיבוש משתנה מובנו של המושג.

כי כל הסיפור היפה על טכנולוגיות הביטחון לא באמת עובד. יותר משזהו תיאור של המציאות, זה סיפור שמגלם פנטזיה או עיקרון בלתי מושג. כמו כל פנטזיה, גם הפנטזיה הזו אינה נקייה ממשמעות פוליטית, כפי שלימדה אותנו ג'ודית באטלר בהקשרים אחרים,¹⁷ אבל כמו כל פנטזיה, גם זו אינה מכוננת את המציאות בדמותה הלכה למעשה. משהותקנו המערכות הללו, הן התריעו על "אירועים חריגים" בתדירות גבוהה, גבוהה מדי, שהרי שינויה הוא משהו שמתרחש כל הזמן. תדירות זו איימה להשבית מרחבים ציבוריים שלמים, ועל כן המערכות עצמן, כמו גם השימוש בהן, נאלצו לעבור אדפטציה. בחלק מהמקומות ויתרו על הרעיון שההכרעות וההתראות ייעשו באופן אוטומטי לחלוטין, והמערכות החכמות משולבות כיום עם גורם אנושי. במקרים מסוימים, מצלמות חכמות כבר אינן מנסות לאתר חפצים חשודים, אבל אם אנשים הביטחון מאתרים חפץ חשוד, המערכת יכולה לזהות מתי הוא הונח שם. בשלב הזה אנשי הביטחון יכולים להפעיל שיקול דעת: אם למשל מדובר בתיק שסבתא השאירה כשלקחה את הילד שאיתה לשירותים, ינסו לאתר את הסבתא; אם התיק הושאר על ידי גבר מזוקן בעל חזות מזרחית, יפנו את הבניין. לפיכך, יש צורך באדם שיידע להכריע אם אירוע "מעניין" הוא שפיר או מסוכן; בין חריגה שגורמת סבתא עם ילד ובין שינוי שגורם גבר מזוקן. התיאור המעט קריקטורי הזה מבקש לטעון שמרגע שהרכיב האנושי נכנס לתמונה, יחד איתו נכנס אליה גם הרכיב האתי הערכי-שיפוטי בדבר זהויות, מעשים והתנהגויות שמצאנו במושג הדיסציפלינרי של נורמלי.

אבל הבעיה כאן אינה יכולה להתמצות בהצבעה על "רעש" או "זיהום" שנגרם למערכת עם הכנסת הגורם האנושי; בחינה מדוקדקת יותר תראה כי ההיגיון הפנימי של מערכות ביטחוניות בעצמו אינו משמר מושג "טהור" (קרי, נטול שיפוט ערכי) של נורמליות סטטיסטית. היות שהסטטיסטיקה היא נגזרת של שכיחויות, שהן בעצמן הרבה פעמים נגזרת של תבניות מקובלות (החל בחלוקה בין שעות עבודה לפנאי והתנועות האופייניות להן במרחב, וכלה בג'סטות גופניות נהוגות ולא נהוגות), המערכות הללו מתריעות לא פעם על חריגות שאינן מבוססות אלא על מוסכמות חברתיות. לכן, אנשים שנופלים לקטגוריות דיסציפלינריות של אבנורמליות יופיעו במערכות מסוג זה כחריגה, ועל כן גם יסומנו כסיכון ביטחוני. אפשר לקחת כאן כדוגמה מערכות ביטחון מתקדמות המותקנות בתחנות רכבת. מערכות אלו סוקרות את תבניות התנועה וההתנהגות של השוהים על הרציפים, ועל סמך ניתוחים סטטיסטיים הן מזהות התנהגויות שכיחות וחריגות. מעצם היותן מערכות ביטחון, הן מסווגות כל התנהגות חריגה כחשודה, ומתוך כך שלל התנהגויות שאינן נשמעות לצורת ההתנהגות השכיחה של נוסעים מעוררות חשד ומושכות תשומת לב ביטחונית, כמו למשל אדם שמשתהה לאורך זמן חריג על הרציף ולא עולה לאף רכבת. אמנם יכול להתברר שמישהי כזו היא מחבלת, כייסת או שוקלת התאבדות – קטגוריות שאולי מצדיקות את העובדה שהיא מעוררת חשד – דמות זו יכולה באותה מידה להיות הומלסית, מקבצת נדבות או אמנית רחוב. קטגוריות החשד גולשת כאן אפוא בין אלה

שכביכול מעוררות צורך בהתייחסות ביטחונית, לבין מי שחריגותה המרחבית נובעת מכך שהיא אינה נשמעת להיגיון כלכלי-יצרני מסוים.

החריגה היא אם כך שילוב בלתי ניתן לפירוק של הסטטיסטי עם הדיסציפלינרי, היוצר מושג חדש, שלישי – נורמלי. נוכל לראות זאת בבירור אם נבחן את צורות ההופעה של החריג. מצד אחד, הלא-נורמלי הסטטיסטי כבר אינו רק "מעניין"; הוא מקבל ממד אתי: הוא "מסוכן", או "רע", או משהו שצריך לחסל או להרחיק. בה בעת, גם הממד האתי משתנה – האבנורמלי הדיסציפלינרי בהקשר הזה כבר אינו רק פתולוגיה – בעיה משמעתית או מוסרית – אלא כפוף להיגיון הביטחוני. החריג, לפיכך, עובר ביטחוניזציה, כלומר מתורגם למה שמאיים על עצם קיומו של הקולקטיב.

לקישור בין חריגות דיסציפלינריות לסימון כסיכון ביטחוני יש היסטוריה ארוכה, והדוגמה הבולטת ביותר לכך היא אולי סימון ההומואים כבעיה ביטחונית במלחמה הקרה,¹⁸ אך לטענתנו התופעה שאנו מזהות כאן אינה רק המשך ישיר של היסטוריה מסוכסכת זו; הסוטה החברתית, כמו ההומו, הופיע כקטגוריה המצריכה התייחסות ביטחונית רק אחרי שקטגוריית הזוהות המינית האבנורמלית כבר התבססה וחריגותה סומנה. בהקשר זה, הזיהוי של אותה קטגוריה כסוג של סכנה רק הוסיף עוד מאפיין לשלל המאפיינים שכבר שויכו למי שאייש אותה. יתרה מזו: הסכנה הביטחונית נשענה על האבנורמליות הדיסציפלינרית, ובלי האחרונה לא היתה לה משמעות. כך למשל, ההנחה שהומואים, מתוקף חריגותם המינית, ניתנים לסחיטה היא זו שסימנה אותם כמרגלים פוטנציאליים.¹⁹ לעומת זאת, במקרים שלפנינו הזיהוי של הסכנה מנותק לכאורה, מקדים את קיומן האפרורי של זהויות סוטות, ואולי גם אמור להוות אלטרנטיבה לחשיבה המזהה את הסוטה עם המסוכן.²⁰

כדי להבין את השלכות הביטחוניזציה ניתן לבחון מקרי קצה המתרחשים בסיטואציה של מרחב הרווי כולו בביטחון. הגדה המערבית היא מרחב פרדיגמטי שכזה, ואכן ניתן להצביע על שורה של מקרים שבהם חריגה במונח הדיסציפלינרי – ההגדרה הראשונה של נורמלי לעיל (א.1) – מתורגמת במרחב זה לסכנה ביטחונית. במונח הבוטה ביותר, תרגום זה בא לידי ביטוי בירי והרג של פלסטינים הלוקים בשכלם בידי כוחות הביטחון הישראליים, על פי רוב כאשר הראשונים לא נענים לפקודות החיילים לעצור, מגיבים בבהלה ומנסים לברוח. התדירות של מקרים כאלה מלמדת שיש כאן תופעה עיקשת,²¹ שמהותה נוגעת בדיוק באותה היברידיוזציה ביטחונית: במרחבים שעוברים ביטחוניזציה חריפה, התנהגות חריגה שבהקשרים אחרים היתה מושכת התייחסות דיסציפלינרית – אבחון, טיפול, אשפוז – מקבלת תפנית קטלנית והופכת את אותה ההתנהגות לסמן של סכנה או איום, ולכן היא מצייתת להיגיון של בידוד ועיכוב, ובמקרים קיצוניים גם הריגה.

ניתן לסכם ולהגדיר "נורמלי" בהקשר כפול זה כאפשרות "לעבור", pass to, כאשר ה"יכולת לעבור" גולשת פה מהזהות (היכולת לעבור כסטרייט, נגיד, או כלא-ערבי) לתוך המשמעות הקונקרטית שלה, של היכולת לנוע ממקום למקום בחופשיות – לנוע במרחב הציבורי בלי

לעורר חשד, בלי להיות מעוכב, להמשיך בדרך, וגם לעבור את הגבול – את המחסום. האדם הנורמלי, אם כן, הופך להיות מי שיכול לנוע בחופשיות, והתנועה החופשית מגלמת את השילוב בין שני המובנים של הנורמלי: התנועה החופשית שהמנגנונים הביו-פוליטיים מבקשים להבטיח, לייצר ולשמר, ומעריך ההבחנות שמפריד בין מי שיכולה לנוע בחופשיות ומי שדינה להיחסם.²²

נורמלי א.3:

מדינה ככל המדינות (פה זה לא שבדיה!)²³או:

טשטוש של יחסי הכוח המכווננים והמשמרים של השלטון ושל ארגון המרחב הפוליטי בכללותו, עד כדי מחיקתם

תמונה II: עודד בליטי, קיבוץ חולתה, מתוך "תרבות הפנאי בצל המלחמות", אשושיטד פרס / עודד בליטי.

עד כה דנו במובן הדיסציפלינרי של "נורמלי", שפועל על הגוף האינדיבידואלי, כמו גם במובן הביו-פוליטי שפועל על האוכלוסייה (וליתר דיוק על אסופות של דברים ואנשים).²³ כעת אנחנו רוצות לחזור למושג שאיתו פתחנו, ולפנות ל"נורמלי" שפועל במישור של גיבוש הדימוי של המדינה, כמו גם במישור של גיבוש יחסים בין מדינות, ובין מדינות והקולוניות או הפוסט-קולוניות שלהן. "נורמלי" במובן זה מרפרר לאפשרות הקיום היציב של מדינה (כלומר מדינה שאיננה מצויה במצב חירום) בתוך גבולות מוכרים ושקטים, הן כלפי פנים והן עם המדינות השכנות לה. נורמליזציה במובן זה היא כינון של יחסים סדירים, בלתי מופרעים, שאינם עומדים לעתים קרובות, או בכלל, בסימן שאלה או תחת איום של מלחמה.

הביקורת על נורמליזציה בהקשר הישראלי-פלסטיני עוסקת בכך שמצב החירום עצמו והביטחוניזציה הכמעט מוחלטת של חיי הפלסטינים הפכו למצב הנורמלי במובן אחרון זה. בתחילה היתה זו ביקורת על כך שתהליכים כלכליים ושיחות ביטחוניות מתרחשים בעיצומן של מתקפות צבאיות ותוך כדי הרחבה מתמדת של ההתנחלויות (כלומר של השליטה בשטח דה פקטו), ובהמשך התרחבה והיתה לביקורת על מחאה משותפת המתארגנת כיוזמות דו-קיום סימטריות, כמו מפגשי דיאלוג ומשחקי כדורגל משותפים.²⁴ התנגדות זו לנורמליזציה, שהתגבשה לכדי מדיניות מוסדרת ומקובלת של הארגונים הפוליטיים הפלסטיניים בעשורים האחרונים, היא מחאה על הדה-פוליטיזציה של הכיבוש, שמאפשרת לתת יציבות למצב קיים (המשך הכיבוש) דרך הבנייתו כנורמלי או כמייצר מצג שווא של קיום נורמלי בגדה המערבית (כלכלה מתפקדת, אירועי תרבות בינלאומיים, רשות פלסטינית יציבה).²⁵

אבל נורמליזציה מסוג זה אינה ייחודית לאתרים מסוכסכים דוגמת ישראל/פלסטין. בעקבות ולטר בנימין, ניתן לטעון שמדינה "נורמלית" היא מדינה שהצליחה במידה רבה למחוק את עקבותיה של האלימות המכוננת, ובמידה מספקת גם את האלימות המשמרת, שמאפשרת את הסדר הפוליטי הספציפי בה.²⁶ "נורמליזציה" במובן זה, היא המאמץ המתמיד להכחיש אלימויות מכוננת ולהסתיר אלימויות משמרות. זהו, על רגל אחת, הפן הפוליטי של הפרויקט הליברלי: תיאור הכינון של המבנה הפוליטי כרגע של הספֶמָה, תוך תחזוק מסגרת אידיאולוגית ומבנה שלטוני שבהם כל הכוחות האלימים עברו מונופוליזציה לתוך המסגרת המדינתית, ועל פניו הם מוכפפים לחוק, מוגבלים, ומורדים לרמת המינימום ההכרחית. את מופעי האלימות שלא ניתן להעלים מסבירים כרע הכרחי המונע אלימות פוטנציאלית אחרת, גרועה הרבה יותר – מבחוזף או מבפנים (מלחמה או פשע). לפיכך, ככל שהמדינה "נורמלית" יותר, קשה הרבה יותר לחשוף את מאמצי הנורמליזציה שמסווים את סוגי האלימות שהם חלק בלתי נפרד מעצם קיומה, שלטונה, גבולותיה, יחסיה עם שכנותיה ושמירתה על ההון הפרטי והמדינתי שלה. זאת מכיוון שאלה יציבים יותר, מוסדרים יותר, ארוגים יותר לתוך התפקוד הסדיר של מערכי הכוח, מעצם העובדה שהם כבר עברו מידה מספקת של דה-פוליטיזציה.

לכן, דווקא אם נבחן אתרים שבהם הנורמליזציה של המדינה לא הושלמה, ועודנה נתונה בתוך מאמץ מתמשך המשאיר עקבות, נוכל לאפיין את הנורמלי כאידיאל, אבל גם כמנגנון. הנורמליזציה של הגולן או של ההתנחלויות בגדה המערבית, למשל, חושפת את עצמה ובכך מזמינה את הגילוי והפירוק, בעוד שזו של תל אביב דורשת מאמץ וקריאה נגד כיוון הסיבים.

בבחינה של מרחבים אלה ניתן לראות עוד משהו. כמו שמוריאל רם מראה בעבודתו על רמת הגולן – שיש בה שלג כמו באירופה וקאובואים כמו באמריקה²⁷ – וכמו שאפשר לראות בניסיון להפוך את הגדה לסוג של טוסקנה, עם יקבי בוטיק, כרמי זיתים וצימרים על הגבעות, הניסיון לעשות נורמליזציה לשטח מסוכסך או למצב עניינים פוליטי בלתי יציב כולל סופר-אימפוזיציה של מרחב מדומיין או רחוק על המרחב הקונקרטי. במילים אחרות, הניסיון להסוות ולהכחיש את הכוח המופעל כדי לכבוש שטח, לספח אותו ולהפוך אותו לחלק מהמרחב הלוקלי כולל את הכחשת השטח הממשי, על הסיטואציה הגיאופוליטית הספציפית שלו, והרחקה שלו

למקום אחר (כמו טוסקנה, כמו שוויץ, כמו אמריקה). זו בדיוק הטענה שבה פתחנו: הנורמלי הוא הטריטוריאליזציה של האוטופי, שאיננה יותר מפנייה לזמינות של "כל מקום אחר" שנמצא בהישג יד, והיא מאפשרת ניתוק מיחסי הכוח הלוקליים הקונקרטיים ומההיסטוריה הממשית של האלימות כדי לייצר "מדינה ככל המדינות". נורמליזציה זו מתרחשת לצד קיומן של פרקטיקות שליטה מועצמות ואחיזה דקדקנית ואלימה בשטח המסוכסך.

במובן זה, המאמץ לחשוב על ישראל כמקום "נורמלי" כוללת הרחקה כפולה: הרחקה של המרחב היהודי לאירופה, והרחקה של המרחב הפלסטיני אל מעבר לתחום הנראה. לאחר הפיגוע בקפה מומנט בירושלים כתב ארי שביט ב"הארץ" שכל שישראל כמהה לו הוא "להיאחז במה שנותר מהנורמליות, מהשפיות החילונית שלנו", שביטויה הוא "איזושהי אירופיות נינוחה ומבקשת חיים", "הקפה והקרואסון של הבוקר" ו"הבירה בערב".²⁸ חילוניות, אירופיות וקפה: השילוב של מה שממהותו איננו כאן ומה שהוא כה יומיומי. זוהי האוטופיה של הנורמליות, השעונה, כדברי סלים תמרי, בראש ובראשונה על התנתקות מדומיינת מהשטחים הכבושים, אך למעשה קיבלה מאז 1993 צורה של שליטה מועצמת במרחב ובתושביו. מאז, הנורמליות במרחב של ישראל/פלסטין פועלת כמשחק סכום אפס, שבו הנורמליות של היהודים מתאפשרת רק בזכות השלטת אבנורמליות הולכת וגוברת על הפלסטינים.²⁹

ב. חשיבה מחדש על הנורמלי בפוליטי

אולם ההגדרות שלעיל נותרות פשטניות מעט. במידה רבה הן נשענות על אותה דיכוטומיה שהבחינה הביקורתית של המושג מבקשת לערער עליה. שהרי אם "נורמלי" הוא הניסיון התמידי לטבען את הפוליטי, כלומר להפוך מערכים של יחסי כוח לשקופים באמצעות הטענה שהם טבעיים, בעצם פעולתו הוא מנכיח בדיוק את חוסר היכולת לשמור על חלוקה ברורה בין השניים (קרי בין הטבעי והפוליטי). מתוך הניסוח הזה אפשר לראות כי הטבעי נותר רק טבעי כביכול, והוא תמיד-כבר נוכח בפוליטי. מהכיוון השני, ההתנרמלות של הפוליטי מצביעה על המאמץ שלו להפוך את עצמו לטבעי (ואין זו סתם סימולציה, אלא השקטה והסדרה אקטיביות, קיבוע והסרה מסדר היום של תכניו-הוא). ואולי בדיוק בכך – בקשר גורדי הזה שבו הפוליטי כבר כולל בתוכו את הניסיון לביטולו-הוא – נורמלי" מצביע על אפרטוס פוליטי מרכזי: אותו ערבוב של טבע ופוליטיקה שמשמעו שהדיכוטומיה המכוננת של הפוליטי לא סתם קורסת, אלא מגויסת בכל פעם מחדש לייצוב מערכי כוחות מסוימים, לבסיסם ולהצדקתם. ועל כן יש לחשוב מחדש על ההגדרה.

ננסה אם כך לגשת למלאכה מכיוון הפוך: הנורמלי מצביע על הרצון לטבען את הפוליטי, אך בה בעת הוא גם התוצר המרכזי של המערך הפוליטי עצמו. אם ניקח כנקודת מוצא את מסגרת המחשבה ההובסיאנית, קיום פוליטי (כל עוד הוא יציב ומתפקד) הוא הדבר שמחלץ אותנו מהכאוס של הטבע. בתפיסה זו היציב והקבוע אינו הטבעי, אלא דווקא הפוליטי; הטבעי הוא זה שמאופייין כמצב של אלימות, ובמקום להיות מערך הסתרה של אלימויות, הפוליטי הוא זה שמבקש להגן עלינו מהאלימות הגלומה במצב הטבעי. על כן, הגדרה שיוצאת מתוך תפיסה זו

של הפוליטי אינה יכולה עוד לדבר על נורמלי כנטורליזציה של הפוליטי, אלא להפך: הנורמלי הוא התוצר של הנוכחות הפוליטית, של ההסדרה האנושית, של ההסכמה וההתאגדות והחיים ביחד. גם בלי להכריע בין שתי הקריאות המנוגדות-כביכול של הפוליטי, ניתן לראות כי שתיהן מצביעות על אמת מרכזית בדבר תפקידו של הנורמלי ביחס לשלטון: הנורמלי הוא המנגנון שדרכו מוסווית האלימות המבנית שעומדת בתשתית החברה. קביעה זו נכונה בין אם נבין את יחסי הכוח כחסיים שנולדו מן האלימות הזאת, ושהאלימות מבקשת לשמר אותם כטבעיים (הגדרה א.3), ובין אם נראה את הפוליטי כספירה של הסקמה שמתחמת את האלימות כחיצונית וכקודמת לה.

אבל המשמעות של ההיפוך ההובסיאני הזה יכולה ללמד אותנו עוד דבר מהותי על הנורמלי של הקיום הפוליטי. הטבעיות של המלחמה, והמיקום של האלימות כאיום שנמצא לפני ואחרי הפוליטי ונוכח תמיד על ספו, מלמדים אותנו גם כמה שברירי הוא השלום הפוליטי. השלום הפוליטי אינו מופיע פה כשלווה יציבה ("נורמלית"). אלא כמעריך ביטחוני שהופך ללחם חוקו של הקיום הפוליטי, במקום היציבות שהוא אמור להבטיח. כך, בשתי הקריאות שלנו – בין שהנורמלי מופיע כנטורליזציה של יחסי כוח המסתירה את האלימות שמאפשרת את השלום, ובין שהוא הפרי של המעשה הפוליטי שלעולם לא יוכל להביא את השלום שהוא מתיימר להשיג, מה שמופיע כתשתיתו של המרחב הפוליטי, החוק שלו, הוא אלימות. האלימות יכולה להופיע כמלחמה של ממש, או כמעריך ביטחוני שיחסו מיליטריסטי במהותו, הן כלפי האזרחים, וודאי כלפי מי שאינם אזרחים. המלחמה, אם כן, אינה יכולה עוד להיחשב כחריגה, כמצב חירום (ואולי מעולם לא היתה יכולה להיחשב כזאת). במאמר מוסגר ניתן גם להצביע על טענה דומה שפוקו הציב בהרצאותיו בקולו' דה פראנס מ-1975–1976, כשהפך את קביעתו של קלאוזוויץ' (Clausewitz) על ראשה. המלחמה או האלימות על צורותיה השונות הן-הן הנורמלי: גם במובנו כדבר הרגיל, גם במובנו כדבר השכיח, וגם כמה שמתקפל לתוך השגרה.

אם "נורמלי" אכן מתפקד כמושג אוטופי-פוליטי כפי שטענו, משמעות הזיהוי הזה של המלחמה עם "הנורמלי" הוא שהמלחמה עצמה הופכת לאובייקט תשוקה. במילים אחרות – אם מלחמה היא נורמלית, ונורמלי הוא מה שרוצים, עלינו לשאול באילו מובנים אנו רוצים במלחמה. מבחינת נקודת המבט של המעריך הפוליטי עצמו, מלחמה היא מושאו, כיוון שבלעדיה האפרטוס הביטחוני שהוא-הוא הפוליטי (חשבו פה על הלווייתן – מכונת הביטחון) חסר את ההצדקה שלו. אין מדובר פה רק בסוג של תיאוריית קונספירציה, כאילו המנגנון הפוליטי הוא עצמו ישות שיכולה להשתוקק למלחמה על אף שהאזרחים והתושבים מעדיפים שלום. התבוננות במרכזיות של אסתטיקת ההרס של המלחמות השונות בתרבות הפופולרית – החל בהפטררייה של פצצת האטום, עבור בקריסה האינקונוגרפית של בנייני התאומים וכלה בצילומי הטילים הנופלים על עזה בחשכה לצד קריאות הרבים ("ההמון") לנקמה צבאית – מצביעה בדיוק על תשוקה זו ועל ההנאה הצפונה בה. אכן, אם הפוליטיקה העולמית במאה העשרים התארגנה סביב שלוש המלחמות המרכזיות (שתיים חמות ובעקבותיהם אחת ארוכה, קרה) וסביב הערגה לשלום, תחילת המאה העשרים-ואחת לימדה אותנו כי התשוקה למלחמה חזקה פי כמה ועקשנית

עוד יותר מהשאיפה לשלום. אם בכלל, אפשר לראות כיצד השלום מתגלם כנקודת המגוז של הפוליטי, כריק המאיים לאיין את הסדר העולמי באשר הוא, ומהווה איום כה חריף עד כי כשהמלחמה אינה באה באופן טבעי יש ליצור אותה. הארגון המחודש של הסדר הפוליטי העולמי בהנהגת ארצות הברית דרך הפרדיגמה של המלחמה בטרור לא רק הדגים את הצורך לייצר מלחמה יש מאין, אלא גם הבטיח את האינטגרציה המלאה של מצב המלחמה לתוך הפוליטיקה ה"נורמלית", מעצם הגדרתה של אותה מלחמה כמלחמה ללא סוף.³⁰ ככזו, המלחמה המתמדת עוברת אינטגרציה מושלמת לתוך הפוליטי הנורמלי.

נורמליזציה זו של המלחמה והופעותיה של האלימות הספקטקולרית, שכבר לא יכולות להיחשב כיוצאות מן הכלל אלא מופיעות במעגלים סדורים, קבועים כמעט (ואפשר לחשוב פה על המלחמות העונתיות של ישראל כיום בעזה, או על "המלחמה בטרור" שהפכה מתמדת), שזורה פעמים רבות בפעולתו של ה"נורמלי" כמנגנון של השתקת אלימות מבנית והכחשתה. זהו חלק מאותה מחיקה של התנאים הפוליטיים בתשתית היחסים החברתיים, כפי שניסחנו זאת בראשית דברינו. הסתרה זו בדיוק היא שמאפשרת את קיפול המלחמה אל תוך השגרה. כשמישהי אומרת שהיא רוצה "שיהיה כאן נורמלי", היא מבקשת לבטל את ההפרעה, את אפשרות ההפיכה, את השינוי. היא רוצה שלוה, שהיא היפוכו, כך יגיד לנו למשל רנסייר, של המעשה או ההווה הפוליטיים.³¹ זו בדיוק המשמעות של הטענה שבתל אביב (כבר) נורמלי – נורמלי כי בתל אביב אפשר לשבת בבית קפה בלי לחשוב על הכיבוש. וכשצריך לחשוב על הכיבוש (אם מקרה במרחק שני רחובות ממנו התפוצץ אוטובוס), כלומר כשהערעור על יחסי השליטה הקיימים מנכיח את עצמו, חוזרת הטרוניה שהחיים כאן, או המקום הזה, אינם "נורמליים". כדי שיהיה שוב נורמלי, צריך שוב לייצר את ה"שקט" או להבטיח את ה"הפרדה" או להמציא איזה פתרון אחר שיאפשר לכוח להמשיך ולפעול באין מפריע. השאיפה היא שאותו הכוח יפעל באופן שיאפשר לנו להמשיך לשתות את האספרסו שלנו בלי שנצטרך לחשוב על האלימות שמופעלת כדי לייצר את המצב הקיים ולשמרו.

כשעודד נאמן כתב פעם שתל אביב מתקיימת בעתיד³² הוא במובן מסוים אמר בדיוק את זה: אנחנו כבר חיים באוטופיה, כי בתל אביב נורמלי. במובן הזה, המאמר שלנו עד כה הוא הביקורת של האוטופיה עצמה, או לכל הפחות ביקורת של מחשבה אוטופית מסוג מסוים. אולי צריך להסיק מכך שהמרחב הפוליטי חייב להשתחרר מהכמיהה לנורמלי כמושג שמעצב את האופק הפוליטי שלו כדי לפתוח אופק זה לכיוונים חדשים. בהקשר זה הטענה שלנו היא שאת מעמדו ואת תפקידו של הנורמלי בשימור של אותם מנגנוני אלימות יש להבין לא כרכיב המרסן וממתן אותם, אלא דווקא כדבר שמאפשר אותם מלכתחילה (בנוסף ביקורת "הרע במיעוטו" שהציע איל ויצמן³³).

ובכל זאת, ייתכן שדווקא שורת ההיפוכים שעליהם הצבענו כאן מאפשרת מסקנה אחרת. ואם כך, אנחנו רוצות לסיים, גם אם באופן מגומגם, איפה שסירבנו להתחיל: להציב את נורמלי במקום של ה-X, ולא של ה-Y, במחשבה על מושג אוטופי של X. הניסיון לנסח פה מושג אוטופי של נורמלי אינו רק כניעה לתנאי הקול הקורא לגיליון מיוחד זה. ככל שעבדנו על הטקסט

תמונה III: מתוך סדרת בדיחות-אספרסו שהיו נפוצות ברשת בעת ההתקפות המסיביות על עזה (וירי הטילים לעבר תל אביב) בחורף 2008–2009: הכנסת תל אביב למעגל המלחמה (גם אם בשוליים) עוררה את הסמל הבלתי מעורער של הנורמלי התל אביבי. בסופו של דבר, המלחמה והאספרסו היו צריכים למצוא דרך יחד בשלווה.

הנוכחי, למרות הביקורת, מעבר לה ומתוכה, גילינו שאנחנו לא מצליחות להיחלץ מהתשוקה לנורמליות. שהרי במובנה זה, החשיבה על אפשרות הקיום של מושג "נורמלי טוב", כאוטופיה רצויה של המרחב הפוליטי שבו אנחנו חיים, היא בעצם החשיבה על האפשרות להיות פה ביחד, לחלוק מרחב משותף שכל שוכניו מכירים גם בשייכות של קבוצות אחרות אליו. זה ניסיון לחשוב על חיים משותפים המתהווים מעבר לאשמה, אבל מתקנים עוולות אקטואליות ואינם מוחקים את יחסי הכוח והעוולות ההיסטוריות. יהיה זה נורמלי שבו השלום איננו מעטה דק המכסה תשתית של מלחמה (כפי שהוא מופיע אצל הובס, או בשיח הישראלי לפחות מאז הסכמי אוסלו), אלא נורמלי של שלום אמיתי – של קיום ביחד שאיננו שחזור של ההגמוניה ושכפולה, שאיננו מוחק לגמרי את עקבות פעולתו של הכוח, אבל גם לא הופך את האלימות של הסכסוך עצמו לנורמלית, ומבוסס ברמה מסוימת על שמירתה בזיכרון הקולקטיבי כעבר שיש להישמר מלחזור עליו. אכן, מדובר באוטופיה במובן זה שהלא-נורמלי – כלומר החריג והיוצא-הדופן הופך לנורמלי במובנו כשכיח. ההיפוך הזה מגולם באופן קולע בעברית המדוברת שבה הביטוי "לא נורמלי" מקבל את המשמעות של "נפלא" או "נהדר".

וינה דאס מתארת אפשרות כזו בדיוק בעבודתה על השנים שלאחר החלוקה האלימה (partition) בין הודו ופקיסטן. דאס פונה לסוגים של נורמליות כדי להראות איך החיים ביחד בכל זאת ממשיכים, גם אחרי הזוועה הפוליטית. לעתים, כך מתגלגל הסיפור שהיא טווה, חיים משותפים

מתאפשרים סביב המחוות הקטנות של החיים: לבקש חלב מהשכנים, לנווד בראשך לשלום מעבר לגדר, לעצור לכוס תה. האונס הקבוצתי, רצח המשפחה, הגירוש מן הבית – כל אלה נותרים בלתי מדוברים, אך אולי לא לגמרי בלתי פתורים. דווקא הדחקתם והניסיון העיקש לשוב לשגרת חיים נורמלית – לסור לשכנים שמשפחתם השתתפה באותו אונס קבוצתי של בת משפחה, ללגום תה במרפסת ילדיהם של מי שרצח את משפחתך ולשוחח על מזג האוויר – מאפשרים לרקמת החיים להתאחות לאטה, גם אם באופן בלתי שלם וגם אם במחיר אימוץ צו השתיקה המושת על קורבנות האלימות. הנורמלי הוא התנאי לחיים ביחד אחרי האלימות הבלתי נתפסת. הוא צורת החיים ביחד, מהותם. בלעדיו – נותרת רק האלימות.

אלא שמחשבה כזו, שמעצם מהותה מתמקדת במרקם החיים והיחסים, לא תוכל להוות אוטופיה פוליטית אמיתית אם תזניח את מבני האי-צדק: חלוקת קרקעות ומשאבים (חומריים ואחרים), ארגון מחדש של מערכי שליטה ותבניות של אלימות. נדמה לנו שללא דין וחשבון על אלה, גם הנורמלי שמתגלם פה דרך דאס נופל למקומות שעליהם הצבענו למעלה: זהו נורמלי שאינו אלא רה-איטרציה של ההגמוניה (או לפחות קרוב מאוד להיות כזה), ולמעשה הוא משחזר את שלוש התצורות שהצבנו לעיל, שבכולן חוזרת למעשה אותה התבנית: נורמליזציה כדה-פוליטיזציה של יחסי כוח. הנורמלי שדאס מתארת, המשתרר (במקרה הטוב) אחרי ההתפרצות של הזוועה, מתקיים ברזולוציה קרובה כל כך לפרטיקולריות של חיי היום-יום, עד שהיא עלולה להחמיץ את אופני הדיכוי המרכזיים שמאפיינים יחסי שליטה ודיכוי המתמשכים על פני דורות.

אולם יכול להיות שכיוון זה, המזהה את הנורמלי עם סוג של שגרה שהפוליטיות שלה אינה מובנת מאליה, מחמיץ את הציר שדרכו אפשר להפך את המושג שבו פתחנו ולהופכו לאוטופיה. כאן אנחנו חוזרות לשתי הקריאות שהצבענו עליהן בראשית הסעיף הנוכחי. כאמור, בעזרת ההיפוך ההובסיאני אפשר להתחיל לחשוב על נורמלי לא כמסמן של מערך שאפיונו המהותי הוא דה-פוליטיזציה, אלא כמסמן של מערך שהמאפיין שלו הוא יחס מסוים לאלימות. היפוכו של היחס הזה הוא אפוא זה שצריך לעמוד כאן על הפרק. האינטגרציה של המלחמה לתוך הפוליטי והנורמליזציה של מצב החירום, דרך הפרדיגמה של הביטחון, שינתה לא רק את הגילום של המושגים "פוליטי" ו"מלחמה", אלא גם את מיקומו היחסי של המושג "שלום": מצד אחד הוא נעלם מהשיח הפוליטי כאופציה קונקרטית שיש לשאוף אליה, ובה בעת, בהקשר הגלובלי הוא הופיע בתוך הפרוגרמה הבעייתית של השלום הליברלי.³⁴ אולי דווקא הנורמליזציה של המלחמה, ואיתה היעלמותו של השלום כאופציה זמינה וקונקרטית, מאפשרת להציב את השלום כפרוגרמה אוטופית, ובכך להציל אותו מכל הלכלוך הפרגמטי שמתלווה לנסיונות לגלם אותו במציאות הפוליטית. שינוי זה במושג השלום יכול להטעין את הנורמלי המעט-נאיבי שהתחלנו להצביע עליו לעיל (נורמלי שהתוכן שלו הוא שלום ולא מלחמה) במשמעות אוטופית מלאה יותר. בתוך הקשר אוטופי זה, השלום הוא הרבה יותר מהיעדרה של מלחמה; הוא מהפך את היחסים הפוליטיים מתוך כך שהוא מחליף את מיקומה של המלחמה ומוצב כעיקרון שמארגן את הפוליטי סביבו. זה בדיוק הפוטנציאל הרדיקלי שהציב הובס כאשר טען שהמלחמה היא העיקרון המארגן של הטבע והשלום הוא מהותו של הפוליטי. אלא שאצל הובס המדינה עצמה היא מכונת

מלחמה המתקיימת במצב טבע בין-מדינתי, אבל בשביל גילום מלא של שלום אוטופי, אותו קיום פוליטי חייב לחול גם על המרחב החוץ-מדינתי, ומכאן שגם "הפוליטי" חייב להשתנות באופן מהותי. וכפי שטענו למעלה, אם אצל הובס שבריריותו של השלום הפנימי והמלחמה החיצונית המתמדת החזירו את האלימות ללב העיקרון המארגן של הפוליטי (כמנגנון ביטחוני כלפי פנים וכמלחמה כלפי חוץ), באוטופיה שבה השלום הוא גלובלי, הפוליטי משנה את משמעותו ומבנהו. הובס בסופו של דבר משכפל את התבנית שבה הנורמלי של הפוליטי הוא אלימות, כיוון שהוא מבקש להיות פרגמטי. האוטופיה מציעה לנו לחשוב על שלום כנורמלי של הפוליטי באמצעים אחרים, והמעשה הלוקסיקלי העברי מאפשר לעשות בדיוק את זה. העברית מפרידה בין שני מושגים שנבלעים בתוך המושג של השלום בשפות אחרות. באנגלית, למשל, הפסיפיקציה, ההשקטה, היא בלב המושג "שלום", ואיתה מחלחל הביטחון לתוך המערך הפוליטי עד שבסופו של דבר – אם לא תמיד-כבר – השלום מוחלף בכיטחון. אך העברית אינה מחייבת את הזיהוי בין השלום וההשקטה. הפרדה זו של הפסיפיקציה מהשלום מאפשרת להכניס במקום ההשקטה את הנורמליזציה, מלשון הסדיר והרגיל.

נדמה כי הניסיון לנסח אוטופיה שוב גורר אותנו לקלישאות. האוטופי הוא מצב של טוב; לדבר על נורמלי אוטופי זה פשוט לומר שהיינו רוצים שהטוב יהיה שכית. אבל המהלך שעבר הטקסט הזה מראה שהניסוח הכמעט-ריק הזה מגלה משהו מהותי על המושג. חלק א' הגדיר "נורמלי" תוך תנועה בין שלוש משמעויות: שכיחות, טבעות והשקטה. אלא שאם בהגדרות א.1-א.3 נדמה היה שמשמעויות אלו מתלכדות בדרך כלל, אם לא חופפות, בהקשר של השימוש ב"נורמלי" בחלק ב' הן נפרדו: בעזרת ההיפוך ההובסיאני אפשר לדבר על נורמלי כשקט, אך לא כטבעי וכנראה גם לא כשכיח; הדיבור על הנורמליזציה של המלחמה פנה ל"נורמלי" במובנו כ"שכיח", אבל בוודאי לא כ"שקט" או "מושקט". הוא אמנם "טבעי", אם ממשיכים לחשוב עם הובס, אבל היפר-פוליטי כמעט בכל מסגרת מחשבה אחרת. "נורמלי", אם כן, נחשף בתנועה זו בין המשמעויות השונות לא כמושג בעל משמעות תוכנית, אלא כ-speech act שמטרתו, כפי שטענו בראשית דברינו, לבצע דה-פוליטיזציה באמצעות ניטרליזציה (גם אם לא בהכרח נטורליזציה) והכחשת השיפוט הערכי של תוכנו. יתרה מכך, זהו speech act שמסמן את אותו תוכן כרצוי, ולפיכך הוא מופיע באותם הקשרים מסוכסכים, לא יציבים, קונפליקטואליים, הכמהים ליציבות שמעשה הנטרול של "נורמלי" אמור לספק.

במובן זה, ההצבעה על "שלום" כתוכנו של הנורמלי האוטופי עושה יותר מאשר הטענה "אנחנו רוצות שיהיה פה טוב באופן רגיל"; היא נשענת על האפשרות לחשוב על הרגילות הזאת דווקא כאופרציה פוליטית, כמותנית באופנים של קיום-יחד ודיון בתנאי הקיום הללו (כאיזו הרחבה של הטיעון ההובסיאני ששרטטנו לעיל). כחלק מכך, היא מאפשרת לחשוב על השלום לא כמצב של השתקה המבקש לכסות על הסכסוך ועל האלימות במקום לפותרה, אלא כמערך יחסים המכיל את המורכבות של החיים הפוליטיים. לבסוף, היא מאפשרת להסיר מהביטוי ("נורמלי") את אותן המשמעויות של הסדרת האלימות שבמציאות הלא-אוטופית הן העיקרון המארגן שלו. כאן צף על פני השטח התפקיד המכריע שיש למחשבה על נורמליות כחלק ממחשבה

פוליטית אוטופית. מחשבה כזו היא למעשה שיקוף של מחשבה מחודשת על מושג החירום (ואיתו גם על מושג הריבונות). במילים אחרות, מושג מחודש של "נורמלי" שאינו מתהווה דרך דה-פוליטיזציה הוא התשתית של מחשבה על מרחב פוליטי שאינו כפוף למצב החירום. כל עוד מצב החירום הוא העיקרון המארגן של הפוליטי (טענה שאפשר לטעון בעקבות שמידט, שמפתח את הגיון הריבונות ההובסיאני), הנורמלי חייב להיות השקטה, הסתרה של החירום ודה-פוליטיזציה של מופעיו, אך במציאות אוטופית הנורמלי יכול להיות אחר. יתרה מכך, אם האוטופיה שלנו מבקשת לחרוג מעבר לתבניות הליברליות של שלום ושוויון, הנשענות הן על עקרון הביטחון ומעבר לכך – על תבניות של הכלה פוליטית שבהן דינמיקה אינקלוסיבית נועדה לייצר השקטה פוליטית – נורמלי מופיע כתנאי הכרחי ליציבותה של אוטופיה זו, והכרחיותו נובעת מאופייה של תבנית ההשתנות הדינמית של הפוליטיקה הרדיקלית, להבדיל מזו הליברלית. תבנית ההשתנות הדינמית של הליברליזם מציעה מהלך מתמיד של הכלה, שבו זהויות מושקקות וקטגוריות פוליטיות מוכלות בתוך המשחק הפוליטי, אך מבלי לשנות את חוקי המשחק הבסיסיים (נשים קיבלו זכות בחירה "כמו גברים" על בסיס עקרון הדומות). בניגוד לכך, בגישות רדיקליות לחזונות אוטופיים, המהלך האינקלוסיבי אינו מניח את השתמרות חוקי המשחק הפוליטיים, וכניסתם של המושקקים או המודרים אליו חושפת את מערך הכוחות בתוך המשחק הדמוקרטי לרה-ארטיקולציה ולשינוי תמידי. האינקלוסיביות אינה נעשית אפוא כדי להשקט דיסידנטיות, אלא כדי לארגן מחדש את יחסי הכוחות. אבל בעוד היציבות הבסיסית של הליברליזם ברורה, הדמוקרטיה הרדיקלית נמצאת תמיד על ספה של מהפכה מתמדת, על כל האלימות וההיפר-פוליטיזציה של החיים הכרוכה בכך. כאן נכנס החזון האוטופי כתנאי הכרחי. הנורמלי במשמעותו כשכיח, כרגיל, הוא זה שמאפשר להציל את החזון הפוליטי האוטופי של הדמוקרטיה הרדיקלית מהתהום הדיסטופית האורבת לפתחה.

הערות

1. לדיון נוסף בהיבט זה ראו מאמרו של עפרי אילני, "עם נבחר", בגיליון זה.
2. ראו, למשל Salim Tamari, "Normalcy and Violence: The Yearning for the Ordinary in Discourse of the Palestinian-Israeli Conflict", *Journal of Palestine Studies* 42 (4) (2013) (להלן "Normalcy and Violence" (Tamari); Ernst Simon, "What Price Israel's 'Normalcy'?", *Commentary* 7 (1949).
3. "היא [המדינה] הקשתה על עצמה כששמה את עצמה בתוך מערך יחסים עם הערבים ונטלה על עצמה את המשקל העצום של הנופים ההיסטוריים והמסורות היהודיות המתגלמים באופן המובהק ביותר בשם "ירושלים". נורמליזציה טהורה הפכה בלתי אפשרית: הבעיות היהודיות, הייחודיות של הלאום שלנו הופיעו מחדש." "What's Israel's 'Normalcy' Price?", עמ' 47 (תרגום שלנו).
4. Michael Warner, *The Trouble with Normal: Sex, Politics, and the Ethics of Queer Life* (New York: Free Press, 1999) (ולהלן (Warner, *The Trouble with Normal*).

5. אריאלה אזולאי ועדי אופיר, משטר זה שאינו אחד: כיבוש ודמוקרטיה בין הים לנהר (1967-) (תל אביב: רסלינג, 2008).
6. Michel Foucault, *Security, Territory, Population, Lectures at the Collège De France, 1977-78*, ed. Michel Senellart, trans. Graham Burchell (Hampshire: Palgrave Macmillan, 2007) (להלן *Security, Territory, Population*).
7. שם, 85.
8. Warner, *The Trouble with Normal*.
9. ז'יל דלו, "פוסט-סקריפטום על חברות הבקרה", תיאוריה וביקורת 24 (2004).
10. Brenda L. Spitzer, Katherine A. Henderson, and Marilyn T. Zivian, "Gender Differences in Population Versus Media Body Sizes: A Comparison over Four Decades", *Sex Roles* 40 (7-8) (1999).
11. Geoffrey H. Cohane and Harrison G. Pope, "Body Image in Boys: A Review of the Literature", *International Journal of Eating Disorders* 29 (4) (2001).
12. Merav Amir, "Bio-Temporality and Social Regulation: The Emergence of the Biological Clock", *Polygraph* 18 (2006).
13. שני ליטמן, "סלפיו: הנוער של היום והאינסטוש שלו", הארץ, 17.2.2014.
14. Max Horkheimer, *Traditional and Critical Theory* (New York: Herder and Herder, 1972).
15. א"ג, ריאיון פרטי, אפריל, 2013.
16. Foucault, *Security, Territory, Population*.
17. Judith Butler, *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of "Sex"* (New York: Routledge, 1993).
18. היסטוריה זו מראה, למשל, כי בשיאה של המלחמה הקרה משטרים ליברליים זיהו את ההומו עם גורמים חתרניים הפועלים לחתור תחת קיומו של המשטר. לתיאור מפורט של היסטוריה זו בהקשר האמריקני ראו David K. Johnson, *The Lavender Scare: The Cold War Persecution of Gays and Lesbians in the Federal Government* (Chicago: University of Chicago Press, 2004).
- Elaine Davis, "Homosexuals in Government Employment: The Boys in the Bureau", *Seton Hall Law Review* 90 (1971) בקנדה.
- J. Robinson and David Kimmel, "The Queer Career of Homosexual Security Vetting in Cold War Canada," *Canadian Historical Review* 75, no. 3 (1994) במדינות מערב אירופה.
- Raymond A. Psonak, "Don't Ask, Don't Tell, Don't Discharge, at Least in Europe: A Comparison of the Policies on Homosexuals in the Military in the United States and Europe after Grady V. United Kingdom", *Connecticut Law Review* 33 (2000) ובאוסטרליה.

Deborah Erdos Knapp, "Ready or Not? Homosexuality, Unit Cohesion, and
Military Readiness", *Employee Responsibilities and Rights Journal* 20 (2008)

19. הסיפור כמובן מורכב יותר, וכולל הנחה שהמבנה הנפשי של ההומו הוא "רך" ולכן בעל "גטייה סוציאליסטית", אך גם הנחה זו שעונה בראש ובראשונה על מיונים דיסציפלינריים במהותם של מבנים נפשיים על סמך זהויות מיניות.

20. בעקבות הדיון של ג'סביר פואר בהומו-לאומיות אפשר לטעון שהקטגוריה של ההומו עברה היפוך מושלם, ולא רק שהוא אינו מסומן עוד כמקור לסכנה הפוטנציאלית לאומה, אלא שעכשיו הוא מודל לאזרחות לדוגמה, הסמן של היתרון המוסרי של המערב הליברלי, המתקדם, הטולרנטי, כנגד המזרח המפגר הרודף את ההומואים שלו. ראו Jasbir K. Puar, *Terrorist Assemblages: Homonationalism*. בהקשר הישראלי ראו *in Queer Times, Next Wave* (Durham: Duke University Press, 2007). אייל גרוס, "הפוליטיקה של זכויות להט"ב: בין (הומו) גורמטיביות ו(הומו) לאומיות לפוליטיקה קווירית", מעשי משפט ה (2013). כדאי אולי לציין כי הניסיון לנתק בין הסוטה למסוכן מונע, ברוב המכריע של מדינות המערב, לא רק על ידי רצינות אינהרנטית לביטחון, אלא גם ממגבלות חוקיות בנוגע לאפשרות ליישם דוקטרינות ביטחון המבוססות על פרופילים גזעיים (racial profiling), וגם פה ישראל בולטת בחריגותיה.

21. אין נתונים מדויקים לגבי שכיחותם של מקרים כאלה, אבל ניתן למצוא את הדיווחים החוזרים בעיתונות. ראו לדוגמה אורי שאבי, "צה"ל הרג פלסטיני שהתקרב לגדר; הפלסטינים: היה לוקה בנפשו", נענע 10, 5.11.2012; חדשות נענע, "ג'נין: נעצרו 2 פלסטינים שתכננו לפגוע בחיילים", נענע 10, 15.1.2003; אפרת וייס ועלי ואקד, "פלסטיני ניסה לדקור חייל, הוכה ומת", *ynet*, 26.7.2007; עלי ואקד ואפרת וייס, "צה"ל ירה למוות בפלסטיני לוקה בשכלו", *ynet*, 7.6.2004; המשרד לתיאום עניינים הומניטריים – OCHA, "דוח שבועי הגנה על אזרחים, 16-10 באוגוסט 2011".

22. כפי שוויליאם וולטרס מראה, החשיבות של גבולות כבר אינה קשורה לכוח צבאי כל כך, או לקשרים כלכליים. גבולות הופכים לאתרים שבהם ממשטרים גורמים חברתיים, אובייקטים ותהליכים הפועלים דרך הממד של התנועה, באמצעות השליטה על מרכיב זה William Walters, "Border/Control," *European Journal of Social Theory* 9, no. 2 (2006).

23. Michel Foucault, *Society Must Be Defended, Lectures at the Collège De France 1975-* 1976 (New York: Picador, 2003).

24. לסקירה של הביקורת הפלסטינית על נורמליזציה לצד שינויים במושג הנורמלי הישראלי ראו Tamari, "Normalcy and Violence".

25. שם.

26. Walter Benjamin, "Critique of Violence", in *Reflections: Essays, Aphorisms, Autobiographical Writing*, eds. Walter Benjamin and Peter Demetz (New York: Schocken Books, 1986).

27. Moriel Ram, "Domesticating Emergency: The Golan Heights as Israel's Space of

- “Normal Exception”, *Political Geography* (Forthcoming)
28. ארי שביט, “מלחמת שלום מומנט”, הארץ, 9.3.2002. מצוטט אצל Tamari, “Normalcy and Violence”.
29. Tamari, “Normalcy and Violence”.
30. האינסופיות של המלחמה בטרור לא רק נובעת מהאמורפיות של המלחמה ומטרותיה; מלחמה זו מוגדרת מראש ובאופן מכוון באופן שמנטרל את האפשרות לשים לה סוף. הגדרתה ככזו נותנת בידי נשיא ארצות הברית את האמצעים לעקוף את המגבלות החוקיות והאדמיניסטרטיביות שהיו נדרשות כדי להוציא אל הפועל פעולות מלחמתיות באזורים שונים בעולם. ראו David Keen, *Endless war? Hidden functions of the “War on Terror”* (London: Pluto Press, 2006)
31. Jacques Rancière, *Disagreement : Politics and Philosophy* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999).
32. עודד נעמן לארץ האמרי, 30 באפריל 2010, [https://haemori.wordpress.com/2010/10/15/].
33. Eyal Weizman, “The Lesser Evil”, Centre for Research Architecture, [http://roundtable.kein.org/node/802].
34. M. Dillon and J. Reid, “Global Liberal Governance: לביקורת על מושג זה ראו לדוגמה: *Millennium - Journal of International Studies* 30(1) Biopolitics, Security and War”, (2001): 41-66.

